

Tomasz Pawlikowski

ORCID: 0000-0003-0618-611X
Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy
Biblioteka Główna Województwa Mazowieckiego

Rola i znaczenie ks. Romana Darowskiego SJ (1935–2017) w badaniach dziejów filozofii polskiej

**The Role and Importance of Father Roman
Darowski SJ (1935–2017) in Research on
the History of Polish Philosophy**

Abstrakt

Celem podjętych rozważań jest ustalenie cech charakterystycznych badań filozofii polskiej prowadzonych przez o. Romana Darowskiego SJ (1935–2017). Głównym materiałem źródłowym są jego publikacje oraz ich recenzje. Literatura przedmiotowa jest nieliczna. Przy powyższym zadaniu naturalnym sposobem postępowania (metodą) wydaje się prześledzenie informacji biograficznych i publikacji autora, by na podstawie uzyskanego zarysu twórczości ustalić właściwe jej cechy oraz sformułować narzucające się uwagi. Artykuł zawiera przegląd najważniejszych prac Romana Darowskiego dotyczących filozofii polskiej. Zachowuje układ chronologiczny, z niewielkimi odstępstwami. Informacje biograficzne wskazywały czas i okoliczności powstania niektórych omawianych tekstów. Poczynione ustalenia potwierdzają tezę o wybitnych osiągnięciach Romana Darowskiego w badaniu historii filozofii polskich jezuitów od XVI do XX stulecia. Dowodzą też, że wskazał i udokumentował on w licznych publikacjach

najważniejsze dokonania jezuitów pracujących na ziemiach leżących w granicach dawnej Rzeczypospolitej. Ponadto przez lata aktywności zawodowej wypracował i zastosował z powodzeniem oryginalne metody i program badawczy, a także nakreślił kierunki działań na przyszłość.

Słowa kluczowe: Roman Darowski SJ (1935–2017), filozofia polskich jezuitów, historia filozofii polskiej, druga scholastyka, neoscholastyka

Abstract

The aim of the article to determine the characteristic features of research in Polish philosophy conducted by Father Roman Darowski SJ (1935–2017). The main source material are his publications and their reviews. The literature on the subject is sparse. When dealing with the above task, the natural method to proceed seems to be to analyze the author's biographical information and publications in order to determine its proper features based on the obtained outline of the author's work and formulate any relevant comments. The article contains an overview of the most important works of Roman Darowski on Polish philosophy. With minor deviation, it maintains the chronological order. Biographical information indicate the time and circumstances of the creation of some of the texts discussed. The findings confirm the thesis about Roman Darowski's outstanding achievements in researching the history of philosophy of Polish Jesuits from the 16th to the 20th century. They also prove that he indicated and documented in numerous publications the most important achievements of the Jesuits working in the lands located within the borders of the former Polish-Lithuanian Commonwealth. Moreover, over the years of his professional activity, he developed and successfully applied original methods and research programs, as well as outlined directions for future activities.

Keywords: Roman Darowski SJ (1935–2017), philosophy of Polish Jesuits, history of Polish philosophy, second scholasticism, neoscholasticism

Wstęp

Celem podjętych rozważań jest znalezienie elementów charakterystycznych dla badań filozofii polskiej prowadzonych przez ks. Romana Darowskiego. Przy powyższym zadaniu naturalnym sposobem postępowania (metodą) wydaje się prześledzenie informacji biograficznych i publikacji autora, by na podstawie uzyskanego zarysu twórczości ustalić właściwe jej cechy oraz sformułować narzucające się uwagi. Poniżej przedstawiam zatem przegląd najważniejszych prac Darowskiego, dotyczących

filozofii polskiej. Generalnie przebiega on w układzie chronologicznym, z niewielkimi odstępstwami. Wykorzystanie informacji biograficznych nie jest na równi uwydatnione, ale okazały się one przydatne dla wskazania czasu i okoliczności powstania niektórych omawianych tekstów.

Materiałem źródłowym były przede wszystkim publikacje Darowskiego, niekiedy zaś ich recenzje autorstwa innych osób. Z kolei literatura przedstawiająca jego dokonania lub sposób pracy okazała się bardzo skromna, choć i ona dostarczyła cennych wskazówek. Dla dopełnienia obrazu badań Darowskiego, przydatne były jego osobiste spostrzeżenia co do zadań stojących przed specjalistami interesującymi się dorobkiem filozoficznym polskich jezuitów. Znajdujemy je w kilku publikacjach autora.

Prezentowane poniżej ustalenia wydają się potwierdzać znaczącą rolę Darowskiego jako historyka filozofii polskiej, zwłaszcza tej, którą wypracowali jezuita działający na obszarach leżących niegdyś w granicach Rzeczypospolitej, nie zawsze będący Polakami – jak to niekiedy miało miejsce w przypadku pierwszych wykładowców pracujących w powstających na ziemiach polskich (od XVI w.) kolegiach jezuitickich. Nie byłoby jednak właściwe sprowadzać główną tezę artykułu do potwierdzania wybitności cenionego w środowisku specjalisty. Bardziej interesujące wydają się szczegółowe wnioski i uwagi sformułowane w podsumowaniu, dotyczące głównych odkryć, metody i programu badawczego Darowskiego, nakreślające perspektywy na przyszłość. One bowiem naświetlają rolę, jaką odgrywał w badaniu filozofii polskiej, i jego znaczenie dla rozwoju tejże dyscypliny, zwłaszcza w odniesieniu do odkrywania dokonań jezuitów.

Przegląd twórczości R. Darowskiego z zakresu historii filozofii polskiej

Pierwszy publikowany tekst filozoficzny Darowskiego *A Filosofia Polaca desde a Segunda Guerra* dotyczył najnowszych przemian w filozofii polskiej¹. W latach 1965–1969 ukazało się 8 haseł z zakresu filozofii polskiej jego autorstwa w tomach 3–6 *Enciclopédia Luso-Brasileira de Cultura* (vol. 1–18, Lisboa: Verbo, 1963–1976) i 2 hasła w tomach 3. i 6. *Enciclopedia Filosofica* (vol. 1–6, Firenze: G. C. Sansoni, 1968–1969, 2a ed.)². Tego rodzaju publikacji autor nie zaprzestał również w latach

1 Został on opublikowany w *Revista Portuguesa de Filosofia* 14 (1958), fasc. 3-4: 298–305. Por. *Fragmenta Philosophica. Wybrane prace Romana Darowskiego SJ wydane z okazji 80-lecia jego urodzin*, red. Wanda Pilch i Jerzy Sadowski (Kraków: Akademia Ignatianum; Wydawnictwo WAM, 2015), 33, 237.

2 *Ibidem*, 33–34.

późniejszych. W *Powszechnej encyklopedii filozofii* (2000–2009) ukazało się bowiem 25 haseł jego autorstwa (jedno napisane wspólnie z o F. Bar-giełem), a w *Encyklopedii filozofii polskiej* (2011) – 44 hasła³. Napisał też 9 tekstów do *Polskiego słownika biograficznego*, poświęconych polskim filozofom jezuickim, i nieco w innych opracowaniach o charakterze encyklopedycznym⁴.

Przeglądając dorobek o. Darowskiego w zakresie filozofii polskiej, nie sposób nie zauważyć poświęconej głównie poglądom Adama Schaffa (1913–2006) rozprawy doktorskiej *La théorie marxiste de la vérité*, obronionej w 1966 na Gregorianum, a wydanej bez większych poprawek w 1973 r.⁵ Z dzisiejszej perspektywy praca ta może zostać oceniona jako rzeczowa, konfrontuje ona twierdzenia czołowego wówczas polskiego marksisty z realizmem tomistycznym oraz założeniami i tezami niemarksistowskiej logiki. Konfrontacje te pojawiają się generalnie w trzech grupach uwag krytycznych, włączonych w strukturę rozprawy. Wyprowadzane przez autora wnioski pokazują nie tyle nawet błędność czy niepoprawność głównych tez marksistowskiej koncepcji prawdy, ile uwarunkowanie ideologią, która nie przynależy do samej filozofii, współczesnej nauki czy logiki. Darowski wskazuje też na pewne niejasności czy niekonsekwencje łączenia marksistowskich twierdzeń, choćby o nadrzędnej roli praktyki nad teorią, ze współczesną logiką⁶. W konkluzjach końcowych twórczość Schaffa zostaje zestawiona z ogólną doktryną marksizmu, która również jest poddana krytyce na tle systemów filozoficznych, na których w znaczącej mierze wydaje się zasadzać⁷.

W swej rozprawie Darowski zwrócił uwagę, że ujęcie marksistowskiej teorii prawdy przez Schaffa wydaje się systematyczne i dość kompletne, ze wskazaniem i próbami wyjaśnienia wszystkich głównych problemów z nią związanych. Uwidacznia się w nim pewne zrozumienie stanowisk niemarksistowskich, np. z kręgu szkoły lwowsko-warszawskiej. Poza tym ujęcie to można ocenić jako nowatorskie, gdyż wcześniejsi marksiści czynili bądź oderwane uwagi, bądź podejmowali się opracowania co najwyżej pewnych elementów dotyczących problematyki prawdy. Schaff przedstawił zaś nie tylko całościowe i systematyczne jej opracowanie,

3 *Ibidem*, 56–66.

4 *Ibidem*, 34–70.

5 Roman Darowski, *La théorie marxiste de la vérité* (Rome: Sumptibus Facultatis Philosophicae Cracoviensis Societatis Jesu, 1973). Na temat wydania zob. *Ibidem*, XI–XII.

6 *Ibidem*, 97–131, 200–219, 260–268.

7 *Ibidem*, 269–294.

ale też w jakiejś mierze wykorzystał w nim niektóre ustalenia filozofii niemarksistowskiej⁸.

Do istotnych zagadnień podjętych przez polskiego marksistę Darowski zaliczył: (a) interpretację sądów fałszywych, przeczących i dotyczących przyszłości; (b) próbę rozwiązania problemu sądów bezpośrednich i pośrednich w kontekście antynomii logicznych; (c) zastosowania analogii w procesie poznania; (d) określenie stanowiska w kwestii pragmatyzmu; (e) próby doprecyzowania pojęć prawdy absolutnej (w sensie marksistowskim) i względnej. Nie uważał wszakże, by podane przez Schaffa rozwiązania były pozbawione wad, wynikających z ograniczeń w zakresie filozofii, narzucanych przez ideologię marksizmu⁹.

Darowski podkreślił, że marksiści nie wykorzystywali dostatecznie rozwiązań wnoszonych przez inne, w tym wcześniejsze, nurty filozoficzne. W szczególności unikali poznania teorii prawdy w wydaniu tomizmu, neopozytywizmu czy fenomenologii, postrzegając swoje rozwiązania jako stojące na pozycji uprzywilejowanej w stosunku do wszelkich ustaleń niemarksistowskich. Skutkiem tego nie posuwali się przez długie lata poza linie interpretacyjne wyznaczone przez własnych klasyków, a przede wszystkim przez Engelsa i Lenina. Krakowski jezuita dopiero w latach bliższych pisaniu rozprawy doktorskiej dostrzegł sygnały pewnego progressu i jakiejś postaci uwolnienia się myśli marksistowskiej od wspomnianych wytycznych. Zwracał jednak uwagę, że tę formację nadal charakteryzuje argument polegający na odwołaniu się do autorytetu klasyków marksizmu i częstym ich przywoływaniu¹⁰.

W kwestii powiązanej z problematyką prawdy przyjmowali marksiści pewne założenia, które powodowały wręcz paradoksy teoretyczne. Pierwszym z nich było twierdzenie, że poznanie i świadomość mają zasadniczo charakter indywidualny, ale zarazem uwarunkowany kolektywnie. Założenie to jest naturalnie pochodną tezy o podporządkowaniu jednostek ludzkich społeczności rozumianej jako kolektyw. Niemniej w dyskusjach marksistowskich wskazanie granicy między tym, co jednostkowe, a tym, co społeczne, nie jest wyraźne. W dodatku uwarunkowana również historycznie tzw. świadomość społeczna różni się jakościowo od sumy świadomości poszczególnych jednostek. Niesprecyzowany pozostaje ponadto udział świadomości społecznej w indywidualnej, mimo twierdzenia, że ta ostatnia ma rolę ograniczoną i wtórną wobec pierwszej¹¹.

8 *Ibidem*, 270–274.

9 *Ibidem*, 274–280.

10 *Ibidem*, 280–285.

11 *Ibidem*, 285–289.

Z powyższego wyrasta też specyficzne określenie prawdy absolutnej jako tożsamej z pełnym i doskonałym poznaniem całej rzeczywistości. Jest ono raczej nieosiągalnym ideałem poznania, a nie stopniem, który może ono kiedykolwiek osiągnąć. Tak zwana dialektyka subiektywna odrzuca identyfikację poznania, którym dysponuje jednostka ludzka, z poznaniem przypisywanym ludzkości, któremu ewentualnie można byłoby przypisać prawdę absolutną. Ludzkość z kolei jako taka nie może poznawać ani myśleć mimo przypisywanemu jej posiadaniu obiektywnego i systemowo zorganizowanego poznania naukowego, które znajduje się w ciągłej ewolucji i rozwoju¹².

Krytyka dokonywana przez niemarksistę wykazywała jeszcze jeden istotny element: częstą kwalifikację doktryn jako (a) postępowych, czyli zgodnych z „systemem poznania naukowego”, albo (b) reakcyjnych, czyli ocenianych tym samym jako fałszywe. Przy czym prymat przynależy oczywiście „poznaniu naukowemu”, z którym wszelkie poznanie indywidualne powinno docelowo stać się zgodne. W opinii Darowskiego tego typu ustawienie problemu głęboko znamionowało marksistowską teorię prawdy, jakkolwiek w rzeczywistości czerpała ona fundamenty z innych nurtów filozoficznych, których istotne rozwiązania dezawuowała. Pojmowanie prawdy i przypisanie jej wszelkim formom poznania, w tym poznaniu zmysłowemu i pojęciom, nawiązywało bowiem do poglądów Arystotelesa. Koncepcja fałszu i błędu jako poznania ograniczonego i niespójnego została zapożyczona od Hegla. Podobnie koncepcja prawdziwego systemu, w którym urzeczywistnić się miałyby prawda absolutna, przeciwstawiona prawdom względnym, a także przekonanie o nadrzędności systemu, bez uzgodnienia z którym żadna idea nie może być prawdziwa. Również u Hegla marksiści odnaleźli tezę o postępie i rozwoju systemu ku pełnej i absolutnej prawdzie. Zdaniem Darowskiego w jakiejś mierze dotyczy to też uznania praktyki za kryterium prawdy, co miałyby być pośrednim powrotem do Heglowskiej koncepcji tożsamości myśli i bytu¹³.

Rozprawa poświęcona marksistowskiej koncepcji prawdy Schaffa jest przykładem analitycznej pracy Darowskiego. Swoim charakterem odbiega od przeważających w jego twórczości syntez. I także z racji tej różnicy w stosunku do pozostałych prac zasługuje na uwzględnienie w omówieniu jego dorobku. Oprócz tej jednej monografii znalazło się w nim ponadto kilka mniejszych opracowań dotyczących polskiego marksizmu. Niemniej ten kierunek działalności został przez autora zarzucony.

12 *Ibidem*, 289–291.

13 *Ibidem*, 291–294.

Po uzyskaniu doktoratu i krótkim okresie zajmowania się problematyką antropologiczną na początku lat 70. XX w. w pracy naukowej Darowskiego nastąpiło przeorientowanie zainteresowań na badania dawnej filozofii polskiej pod wpływem – jak sam zaznaczał – zachęty ze strony ks. Bronisława Natońskiego SJ (1914–1989)¹⁴. Wstępem do nich był znamienity artykuł programowy *Stan obecny i perspektywy badań nad filozofią w szkołach jezuickich w Polsce (XVI–XVIII w)* z roku 1978, poprzedzony ukazaniem się w 1977 krótszej wersji opracowania tej samej problematyki w języku francuskim¹⁵. Tekst polski prezentuje wykaz i krótkie omówienia dostępnych wówczas opracowań bibliograficznych i historyczno-filozoficznych. Następnie przedstawia kwestię opracowań nauczania filozofii przez jezuitów, zwracając uwagę na funkcjonowanie ich szkolnictwa nie tylko w Koronie, ale też na Litwie. Akcentuje ich zasadniczo przychylny stosunek do heliocentryzmu Kopernika. XVIII-wieczną filozofię jezuicką na terenach Rzeczypospolitej ukazuje w jej konfrontacji z kartezjanizmem i nowszymi nurtami. Porusza również temat publikacji traktujących o kasacie zakonu i włączeniu się eksjezuitów w prace KEN. Omawia ponadto najnowszą literaturę przedmiotu oraz encyklopedie i słowniki, w których znajdują się wzmianki na temat filozofów jezuickich i ich filozofii. W podsumowaniu znajdujemy postulaty co do dalszych badań problematyki, w większym stopniu opartych na archiwaliach, zachowanych rękopisach i drukach szkolnych, przeważnie „Tezach” z jakiejś dziedziny filozoficznej (np. bronionych w kolegium w ramach zaliczenia przedmiotu lub dla uzyskania określonego stopnia naukowego), wydawanych w niskich nakładach przez autora lub jego mecenasa. W kontekście prezentacji literatury przedmiotu Darowski wskazywał, że w opracowaniach encyklopedycznych z reguły bardziej rozwinięty jest wątek biograficzny niż omówienia poglądów poszczególnych twórców, co można postrzegać jako brak znajomości tychże.

Jak zauważał z satysfakcją sam autor w referatach z lat 1995 i 1996, jego programowa publikacja z roku 1978 stała się w zasadzie nieaktualna, a to naturalnie z uwagi na późniejsze prace historyków filozofii, w tym niezwykle wysiłek samego o. Darowskiego¹⁶. Ogółem w latach 1978–2015

14 *Fragmenta Philosophica*, 241.

15 Pierwotnie publikowany w *Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej* 24 (1978): 237–285. W wersji francuskiej: Roman Darowski, „État actuel des recherches sur l'enseignement de la philosophie dans les collèges des Jésuites de Pologne du XVIe au XVIIIe siècle”, *Archivum Historicum Societatis Iesu* 46 (1977): 388–398.

16 Zwracał na to uwagę Stanisław Janeczek, *Historia kultury filozoficznej wolna od stereotypów*, w: *Fragmenta Philosophica*, 105–119. Wskazanie na wysiłki szerszego grona badaczy od roku 1978 pojawia się na stronach 110–111, a wzmianka o referacie

ukazało się kilkadziesiąt jego artykułów poświęconych dawniejszym i współczesnym filozofom lub teologom jezuickim, publikowanych często po polsku i dodatkowo w języku obcym (niekiedy w streszczeniu). Poza tym pojawiały się teksty o dorobku filozoficznym przedstawicieli zakonu w szerszych okresach historycznych¹⁷. Największe znaczenie wydaje się mieć tutaj pięć publikacji: *Filozofia w szkołach jezuickich w Polsce w XVI wieku* (1994)¹⁸; *Studia z filozofii jezuitów w Polsce w XVII i XVIII wieku* (1998)¹⁹; *Filozofia jezuitów w Polsce w XX wieku. Próba syntezy. Słownik autorów* (2001)²⁰; *Filozofia jezuitów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej w XIX wieku. Próba syntezy. Słownik Pisarzy i wykładawców. Antologia tekstów* (2013)²¹; *Logika Marcina Śmigleckiego. Wprowadzenie, przegląd zagadnień, antologia tekstów* (2016)²².

Pierwsza z tych prac, o charakterze monograficznym, to rozprawa habilitacyjna Darowskiego. Dokonuje ona swoistego przełomu w polskiej historii filozofii okresu drugiej scholastyki. Niezwykle cenna wydaje się już *Bibliografia*, zamieszczona po *Wprowadzeniu*. Zawiera przede wszystkim wykaz istotnych dla badań archiwaliów, w tym dokumentów rękopiśmiennych, z Archivum Romanum Societatis Iesu (ARSI) i innych instytucji, nie tylko polskich. Ponadto obejmuje wykaz druków i rękopisów używanych do nauczania w kolegium jezuickim w Braniewie, kolegium i Akademii w Wilnie, kolegiów w Poznaniu i Kaliszu. Po omówieniu

o. Romana Darowskiego, *Z doświadczeń historyka filozofii jezuitów w dawnej Polsce*, wygłoszonym podczas zebrania w Zakładzie Historii Nauk Społecznych Polskiej Akademii Nauk 26.09.1996, na stronie 111 (przypis 30). Tekst referatu był publikowany w *Roczniku Wydziału Filozoficznego Towarzystwa Jezusowego w Krakowie* 7 (1997–1998): 215–223. Rok wcześniej ukazał się zaś tekst o. Romana Darowskiego, *Moja życiowa przygoda z filozofią jezuitów w Polsce*, *ibidem*, 6 (1995–1996): 125–130. Był on wygłaszany na zebraniu Instytutu Filozofii i Socjologii PAN 23.06.1995 i zawierał to samo spostrzeżenie autora na temat postępu prac nad historią filozofii jezuitów w Polsce.

- 17 Konkretne publikacje wskazuje bibliografia zamieszczona we *Fragmenta Philosophica*, 34–72 (z lat 1977–2016 wymienione są na stronach 36–71, poświęcone zaś o. Darowskiemu – na stronach 71–72).
- 18 Roman Darowski, *Filozofia w szkołach jezuickich w Polsce w XVI wieku* (Kraków: Fakultet Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego, 1994).
- 19 Roman Darowski, *Studia z filozofii jezuitów w Polsce w XVII i XVIII wieku* (Kraków: Wydział Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego, 1998).
- 20 Roman Darowski, *Filozofia jezuitów w Polsce w XX wieku. Próba syntezy. Słownik autorów* (Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum; Wydawnictwo WAM, 2001).
- 21 Roman Darowski, *Filozofia jezuitów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej w XIX wieku. Próba syntezy. Słownik pisarzy i wykładawców. Antologia tekstów* (Kraków: Akademia Ignatianum; Wydawnictwo WAM, 2013).
- 22 Roman Darowski, *Logika Marcina Śmigleckiego. Wprowadzenie, przegląd zagadnień, antologia tekstów* (Kraków: Akademia Ignatianum; Wydawnictwo WAM, 2016).

przepisów dotyczących nauczania filozofii w *Części I* przedstawia w *Części II* biografie i poglądy filozofów jezuickich z wymienionych czterech pierwszych i głównych w XVI stuleciu uczelni zakonnych w Rzeczypospolitej. Szerokie jak na stan ówczesnej literatury przedmiotu zaprezentowanie przez autora owych przepisów dostarczyło badaczom syntetycznego ujęcia podstaw programowych, normujących nauczanie filozofii w szkołach jezuickich. To cenne, gdyż bez świadomości tych wytycznych błędnie można oceniać intencje XVI-wiecznych profesorów jako dyktowane jedynie indywidualnymi przekonaniem.

Problematyka *Części II* uwzględnia kryterium chronologiczne powstawania szkół. Dlatego najpierw omawiani są profesorowie kolegium z Braniewa (rok założenia 1565): Ryszard Singleton, Jan Gerardinus i Stanisław Radzimski. Następnie kolegium w Wilnie (początki 1570) i Akademii Wileńskiej (1579): Jan Hay, Piotr Viana, Leonard Kraker, Marcin Śmigiełski, Michał Ortiz, Jakub Ortiz, Hieronim Stefanowski i Andrzej Nowak. W Poznaniu (otwarcie szkoły w 1573): Fabrycy Pallavicini, Jan Klein, Jakub Ortiz, Hieronim Stefanowski i Mateusz Bembus. Na końcu zaś przedstawiany jest jeden wykładowca kolegium w Kaliszu (utworzonego w 1584): Wojciech Rościszewski. Zakres omówienia poglądów wymienionych ograniczony jest zasadniczo do XVI w., chociaż autor przedstawił krótko kwestię wydań *Logiki* Marcina Śmigiełskiego (1618, 1634, 1638, 1658), powstałej niewątpliwie po 1600 r. Było to uzasadnione jej porównaniem ze skrypsem z wykładów *Organonu* Arystotelesa, prowadzonych przez Śmigiełskiego w Wilnie, spisanych przez Stanisława Bedeńskiego w 1587 r.

Treść tej części w dużej mierze opierała się na badaniach przedstawionych we wcześniejszych publikacjach Darowskiego. Zauważalna nierówność charakterystyki dorobku poszczególnych wykładowców odzwierciedla stopień ustaleń, których zakres wynikał m.in. z obszerności dostępnego materiału. Pewna schematyczność i powtarzanie stałych elementów w opisie poglądów, z której zarzut uczynił niegdyś Stanisław Janeczka, wydaje się w tym konkretnym przypadku zamierzonym elementem charakterystyki porównawczej. W efekcie powstała cenna synteza filozofii nauczanej w szkołach jezuickich XVI-wiecznej Rzeczypospolitej²³. Ignacy Dec stwierdził, że jest to „praca pionierska”, podkreślając wykorzystanie w niej wielkiej ilości źródeł rękopiśmiennych

23 Chodzi o recenzję S. Janeczki, opublikowaną w *Rocznikach Filozoficznych* 43 (1995) 1: 256–262. Generalna ocena dzieła jest jednak bardzo pozytywna, co uwidacznia się zwłaszcza w początkowych („Otrzymaliśmy cenny dar do badania polskiej kultury filozoficznej w XVI wieku”, *ibidem*, 256) i końcowych fragmentach długiej i wnikliwej recenzji.

i drukowanych, dokumentowanie ustaleń licznymi przypisami, obecność cennych aneksów i bibliografii. Wyraził przy tym nadzieję na przygotowanie przez autora kolejnej tego typu monografii, przybliżającej filozofię jezuitów w wiekach następnych²⁴.

Spełnieniem tego życzenia wydaje się druga z wymienionych wyżej publikacji, będąca wszakże – co zaznaczył w *Przedmowie* sam autor – zbiorem przedruków 18 artykułów, 2 haseł z *Polskiego słownika biograficznego* i 2 recenzji, które ukazały się już wcześniej. Poprawione zostały jedynie dostrzeżone pomyłki i nieścisłości. Doszło nieco wyjaśnień i uzupełnień. Prace ułożone zostały w kolejności chronologicznej prezentowanych myślicieli. Na końcu umieszczona została obszerna *Bibliografia nowszych prac na temat filozofii jezuitów w Polsce od XVI do XVIII wieku*²⁵. Mimo braku nowych opracowań książka mieści w sobie porcję materiałów niezbędnych do prowadzenia badań filozofii jezuitów tego okresu na terenie Rzeczypospolitej.

Trzecia z wymienionych – *Filozofia jezuitów w Polsce w XX wieku* – w części zatytułowanej *Próba syntezy* przedstawia rozwój tejże filozofii do początków XXI w., przywołując najbardziej doniosłe wydarzenia XIX stulecia, m.in. wydanie nowej wersji *Ratio studiorum* w 1832 r. i encykliki Leona XIII *Aeterni Patris* w 1879 r. W następstwie ostatniego dokumentu doszło – jak wiadomo – do renesansu filozofii i teologii tomistycznej. Na obu bazowały zaś zapisy *Ordinatio studiorum Provinciae Galicianae S.I.* z 1911 r., przystosowujące wdrożenie tamtych dokumentów do warunków ziem polskich. Ustanowiono m.in. trzyletnie studia filozoficzne w formacji zakonnej ze szczególnym uwzględnieniem nauczania Arystotelesa i św. Tomasza z Akwinu. Istotne znaczenie miała ponadto Konstytucja Apostolska *Deus scientiarum Dominus* Piusa XI z 1931 r., która wyraźniej zalecała wykład filozofii wedle zasad i metod Doktora Anielskiego oraz porządkowała status kościelnych uczelni, w następstwie czego Kolegium Krakowskie Księża Jezuitów przemieniono w Wydział Filozoficzny o randze ośrodka akademickiego. Z ustaleń Darowskiego wynika, że przetrwał tutaj do ok. 1970 r. zalecany w wymienionych dokumentach jednolity typ filozofii, inspirowany arystotelizmem, tomizmem i pewnymi elementami suarezjanizmu. Po Soborze Watykańskim II zaczęła się ona bardziej różnicować. Do najwybitniejszych polskich filozofów jezuickich XX stulecia należeli natomiast: Paweł Siwek (1893–1986) – profesor wielu

24 Ignacy Dec, [recenzja] „*Filozofia w szkołach jezuickich w Polsce w XVI wieku*, Roman Darowski, Kraków 1994”, *Wrocławski Przegląd Teologiczny* 3 (1995) 1: 121–123.

25 Roman Darowski, *Studia z filozofii jezuitów w Polsce w XVII i XVIII wieku*, 7 (*Przedmowa*) i 361–369 (*Bibliografia*).

uniwersytetów zagranicznych; Tadeusz Ślipko (1918–2015) – etyk; Franciszek Kwiatkowski (1888–1949).

Większą część pracy stanowi *Słownik autorów*, obejmujący 107 haseł poświęconych mającym dokonania w dziedzinie filozofii jezuitom, zresztą nie tylko filozofom, ale również psychologom, historykom, specjalistom od patrystyki, pedagogom czy kulturoznawcom. Wydaje się, że jego znacznie większe rozmiary od części poprzedniej nie przesłaniają jej pod względem wartości naukowej. *Słownik* skupia się bowiem na biogramach (z natury rzeczy krótkich) i bibliografii konkretnych postaci, podczas gdy część pierwsza dostarcza oglądu całości podejmowanego w publikacji zagadnienia.

Podobny schemat przyjął Darowski w dwanaście lat późniejszej *Filozofii jezuitów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej w XIX wieku*. Praca zawiera dwie części: a) *Próbkę syntezy*; b) *Słownik autorów i wykładowców*, prezentujący biografie, bibliografie (podmiotowe i przedmiotowe) i poglądy. Przy wybitniejszych filozofach, do których o. Darowski zaliczył Mariana Morawskiego, Józefa Alojzego Dmowskiego, Wincentego Buczyńskiego, Józefa Angioliniego, Franciszka Kautnego i Jana Nuckowskiego, pojawia się dodatkowy element – *Antologia tekstów*, przyporządkowywany do omówień poszczególnych autorów. We *Wprowadzeniu* Darowski stwierdził, że przygotowując *Słownik autorów i wykładowców*, korzystał z *Encyklopedii wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995* w opracowaniu Ludwika Grzebień SJ (1996, 2004), w której przygotowanie sam był poważnie zaangażowany, a także ze *Słownika polskich teologów katolickich* (1981–), przepracowując i uzupełniając wykorzystywane materiały²⁶. Dodawał też, że opublikowana „książka wypełnia pewną lukę w [...] badaniach nad filozofią jezuitów w Polsce, i w historii filozofii jezuitów w ogóle”, a nadto wieńczy dzieło opracowania filozofii jezuitów w Polsce od XVI do XX w.

26 Roman Darowski, *Filozofia jezuitów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej w XIX wieku*, 14. Wymienione tu dzieła to: *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, oprac. Ludwik Grzebień SJ et al. (Kraków: Wydział Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego. Instytut Kultury Religijnej; Wydawnictwo WAM, 1996; wyd. 2 – Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”; Wydawnictwo WAM, 2004); *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 1–, pod red. Hieronima Eugeniusza Wyczawskiego (Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1981); kontynuowany pod redakcją innych osób, aktualnie ostatni t. 10, pod red. Tomasza Błaszczyka, Waldemara Glińskiego, Józefa Mandziuka (Warszawa: Instytut Papieża Jana Pawła II; Biblioteka Narodowa; Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, 2019).

„Na uzupełnienie względnie na pogłębienie czekają jeszcze w szczególności następujące zagadnienia: pełniejsze opracowanie myśli filozoficznej, zwłaszcza logicznej Marcina Śmigleckiego (1563–1618), poglądy etyczne jezuitów zwłaszcza w XVII w., niezwykle bogata i różnorodna spuścizna Wojciecha Tylkowskiego (1624–1695) oraz [...] filozofia Mariana Morawskiego (1845–1901)”²⁷.

W *Próbie syntezy* Darowski koncentrował swe rozważania wokół kilku najistotniejszych kwestii. Omawiał *Ratio studiorum* z 1832 r. i jej wytyczne co do nauczania filozofii w szkołach jezuickich. Dużo uwagi poświęcił również *Propositiones ex universa philosophia* (1810) z działającej do 1820 r. Akademii Połockiej – przez pewien czas jedynej wyższej uczelni zakonnej – w całości reprodukowany w książce (26–45). Następnie przedstawił program tamtejszych studiów filozoficznych i czasopismo „Miesięcznik Połocki”. Zajął się też powstaniem Collegium Cracoviense Societatis Jesu, zapoczątkowanym zakupem posiadłości przy ul. Kopernika w Krakowie (1868) i jego działalnością. Wskazał wybitniejszych filozofów, szczególnie wyróżniając wspomnianego wyżej M. Morawskiego, a także opisał obrazujące treści nauczania w Kolegium krakowskim *Theses ex universa philosophia* (1894), wydane przez siebie kilka lat wcześniej²⁸. Omówił również działanie studium filozoficznego u bazylianów w Dobromilu, Lwowie i Ławrowie. Poświęcił też nieco miejsca *Ordinatio A.R.P.N. Petri Beckx pro triennali philosophiae studio* (1858).

Podobnie jak w poprzedniej omówionej pracy, część syntetyczna dostarcza cennej interpretacji całości problematyki, natomiast słownik skupia się na konkretnych filozofach. Można mu znów zarzucić, że poszczególne hasła nie zachowują proporcji pod względem objętości i wartości informacji. Ukazują jednak realny stan uzyskanej przez autora wiedzy, nie zawsze możliwy do poszerzenia. Decydowały tu bowiem zarówno dokonania prezentowanego myśliciela lub wykładowcy, pozostałe po nim druki i rękopisy, jak i aktualny stan literatury przedmiotu. Jak zwykle w pracach o Darowskiego cenne są dodatki bibliograficzne. Bez wątplenia *Filozofia jezuitów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej w XIX wieku* stanowi istotny wkład w badanie tak dziejów filozofii zakonu, jak i filozofii polskiej w ogólności.

27 Roman Darowski, *Filozofia jezuitów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej w XIX wieku*, 15.

28 *Tezy z całej filozofii z Krakowskiego Kolegium Jezuitów (1894)*, oprac. Roman Darowski; przeł. Franciszek Bargieł przy współpr. Romana Darowskiego i Stanisława Ziemiańskiego (Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum; Wydawnictwo WAM, 2007).

Dopełnieniem naukowej działalności Darowskiego stała się *Logika Marcina Śmigleckiego. Wprowadzenie, przegląd zagadnień, antologia tekstów* (2016). Nie tylko dlatego, że jej publikacja zbiegła się czasowo z jego śmiercią, ale także przez to, że stanowi ona niejako wstęp do badań nad najwybitniejszym chyba dziełem filozoficznym polskiej nowożytnej scholastyki. Mamy tutaj m.in. *Podstawowe dane biograficzne Marcina Śmigleckiego* (27–31) oraz opracowanie istotnego wątku *Logika w oczach cenzorów* (41–45), gdzie autor wyjaśnia rolę rzymskich cenzur oraz dyskusji z lat 1615 i 1616 w ostatecznym zatwierdzeniu do druku dzieła. Mamy też informacje o wydaniach dzieła w rozdziale *Logika Marcina Śmigleckiego od strony formalnej* (48–51). Użytecznych informacji, co do przywoływanych w *Logice* (1618) dawnych autorów, dostarcza z kolei *Podsumowanie i wnioski końcowe* (57–62). Pewien niedosyt pozostawia główna część, zatytułowana *Przegląd treści Logiki* (63–177). Zawiera streszczenia 18 dysputacji *Logica Martini Smigleccii*. Autorem niektórych streszczeń jest o. F. Bargieł (zmarły w 2009), a części o. Darowski. Prezentują one zróżnicowany stopień wnikliwości. Cenna jest najnowsza i najbardziej kompletna *Bibliografia* dotycząca osoby i dorobku M. Śmigleckiego (15–23). Mimo mankamentów jest to obecnie najlepsza publikacja poświęcona w całości głównemu dziełu najwybitniejszego przedstawiciela polskiej drugiej scholastyki²⁹.

Z innych ważniejszych opracowań, poświęconych filozofii polskiej, należałoby wymienić następujące książki: *Wojciech Sokołowski SJ (1586–1631) i jego filozofia* (1995)³⁰; wspomiane już wyżej „*Tezy z całej filozofii*” z *Krakowskiego Kolegium Jezuitów (1894)* (2007); wydaną pod wspólną redakcją Romana Darowskiego i Stanisława Ziemiańskiego zbiorową monografię *Ks. Piotr Skarga SJ (1536–1612). Życie i dziedzictwo* (2012)³¹. Darowski miał też pokaźny udział w przygotowaniu *Encyklopedii wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, o której już wyżej wspomniano, również jako autor wielu zamieszczonych tam haseł.

Rozpatrując całość dokonań Darowskiego, należy także wskazać jego program na przyszłość, adresowany już do kolejnych badaczy.

29 Tomasz Pawlikowski, [recenzja] „*Logika Marcina Śmigleckiego. Wprowadzenie, przegląd zagadnień, antologia tekstów*”, opracowali Roman Darowski SJ i Franciszek Bargieł SJ, Akademia Ignatianum w Krakowie; Wydawnictwo WAM, Kraków 2016, stron 316”, *Rocznik Tomistyczny* 6 (2017): 299–302.

30 Roman Darowski, *Wojciech Sokołowski SJ (1586–1631) i jego filozofia* (Kraków: Wydział Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego, 1995).

31 *Ks. Piotr Skarga SJ (1536–1612). Życie i dziedzictwo*, red. Roman Darowski, Stanisław Ziemiański (Kraków: Wydawnictwo WAM; Wydawnictwo Ignatianum, 2012).

Znajdujemy je w *Uwagach na temat historii filozofii w Polsce* (2015)³², w których nasz autor stwierdzał:

W celu uzyskania zadowalającego stanu opracowania filozofii jezuitów w Polsce do wykonania – moim zdaniem – pozostają następujące prace:

1. Pełniejsze opracowanie filozofii, zwłaszcza logiki, Marcina Śmigleckiego (przełom XVI i XVII w.) i przebogatej spuścizny Wojciecha Tyłkowskiego (XVII w.), z XIX w. – Mariana Ignacego Morawskiego, a z XX w. Pawła Siwka i Tadeusza Ślipki;
2. Obszerniejsze opracowanie filozofii niezwiązanej z nauczaniem (filozofii pozaszkolnej). Na pogłębione studium zasługuje tzw. „filozofia obywatelska”, czyli filozofia społeczna i polityczna, której typowym przedstawicielem jest zwłaszcza Piotr Skarga;
3. Obszerniejsze opracowanie problematyki etycznej w XVII i XVIII w.³³

Darowski zachęcał także do uświadamiania dokonań polskiej filozofii poprzez: 1. publikowanie obszernych streszczeń książek i artykułów rodzimych autorów w językach obcych; 2. wydawanie w tychże „przynajmniej niektórych (całych) prac i czasopism”; 3. uczestnictwo w międzynarodowych wydarzeniach naukowych; 4. udostępnianie własnych publikacji w internecie³⁴. Nie trzeba nikogo przekonywać, że środki te stosował również sam. Temu celowi służy też od początku zainicjowane przezeń jezuickie czasopismo „Forum Philosophicum”, wydawane od 1996, co zresztą potwierdza *Przedmowa* do pierwszego wydanego numeru³⁵.

Podsumowanie

Zainteresowanie filozofią polską było obecne we wszystkich okresach twórczości o. Darowskiego. Do lat 70. XX w. jego publikacje dotyczyły głównie czasów po II wojnie światowej. Oprócz niewielkich opracowań, zapoczątkowanych artykułem *A Filosofia Polaca desde a Segunda Guerra*,

32 Tekst Romana Darowskiego opublikowany w: *Fragmenta Philosophica*, 237–243 [pierwiodruk: *Historia filozofii polskiej. Dokonania – Poszukiwania – Projekty*, red. Anna Dziedzic i in. (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper, 2007), 31–35].

33 *Ibidem*, 242.

34 *Ibidem*, 240–241.

35 „FORUM will be published once a year in English, French, German, Italian, Spanish, Latin and Polish. The articles in Polish will be followed by extensive summaries in foreign languages” – Roman Darowski, „Foreword”, *Forum Philosophicum* 1 (1996): 5.

zamieszczonym w „Revista Portuguesa de Filosofia” (1958), najważniejsza była w tym okresie niewątpliwie rozprawa doktorska *La théorie marxiste de la vérité* (1966), wydana po kilku latach drukiem (1973). Zawiera ona pogłębioną analizę marksistowskiej teorii prawdy w ujęciu Schaffa, uzupełnioną szerokimi uwagami krytycznymi z pozycji niemarksistowskich. Wyrażały one również uznanie jego dokonań, w szczególności usystematyzowania doktryny marksizmu w dziedzinie prawdy. Niekonsekwencje dostrzegał Darowski głównie w próbach łączenia elementów marksistowskich z pewnymi koncepcjami współczesnej logiki, choć jednocześnie oceniał te próby jako przejaw swoistego otwierania się marksizmu na inne nurty myślowe. Słabo dopracowanymi wydawały mu się koncepcja prawdy absolutnej w sensie zupełnego systemu poznania naukowego i praktyki jako kryterium prawdziwości teorii. Jako negatywne zjawiska wskazał dzielenie przez marksistów poglądów filozoficznych na postępowe i reakcyjne oraz stawianie z założenia własnego stanowiska w pozycji uprzywilejowanej względem innych przy ignorowaniu ich dokonań. Na tym tle pozytywnie oceniał postawę Schaffa, podejmującego dyskusję z nurtami niemarksistowskimi.

Zupełnie nowy etap w badaniach naukowych Darowskiego zaczął się ok. roku 1978, kiedy ukazał się jego tekst *Stan obecny i perspektywy badań nad filozofią w szkołach jezuickich w Polsce (XVI–XVIII w.)*. Nie tylko porządkował on dotychczasowe ustalenia w określonej w tytule dziedzinie, ale był pierwszym z kilkudziesięciu jej poświęconych, pisanych nie tylko zresztą przez Darowskiego, ale i przez innych badaczy. Ukazały się też cztery obszernie książki dokumentujące osiągnięcia filozofów jezuickich działających w okresach: XVI, XVII–XVIII, XIX i XX stulecia na terenach Rzeczypospolitej. Były one różnej wagi merytorycznej, gdyż pierwsza, dotycząca początków działania zakonu na naszych ziemiach, miała postać właściwej monografii, kolejna, obejmująca dwa kolejne wieki, stanowiła zbiór prac wcześniej publikowanych osobno, dwie ostatnie zaś książki zawierały w głównej części słownik autorów i wykładowców jezuickich, poprzedzony syntetyczną prezentacją okresu historycznego, w którym działali. Publikacja poświęcona polskiej filozofii jezuickiej XIX w. zawierała ponadto wybór tekstów. Znaczną wartość merytoryczną wydaje się posiadać również ostatnia książka Darowskiego *Logika Marcina Śmigleckiego. Wprowadzenie, przegląd zagadnień, antologia tekstów* (2016), przybliżająca okoliczności powstania, oddziaływanie i zawartość dzieła, które miało cztery edycje: Ingolstadt (1618) i Oksford (1634, 1638 i 1658), a stanowiło prawdopodobnie najdojrzałszy owoc naszej „drugiej scholastyki”.

Darowski pozostawił po sobie także szereg mniejszych prac w postaci studiów, artykułów, recenzji i licznych haseł zamieszczanych w opracowaniach encyklopedycznych. Dotyczyły one przeważnie filozofii jezuitów działających na terenach leżących w granicach dawnej Rzeczypospolitej. W znacznej mierze treść tych prac była wykorzystywana przy przygotowywaniu wymienionych wyżej książek, niekiedy nawet wprost przedrukowywana z niewielkimi korektami. Wiązało się to z naturalnym w pracy badawczej powrotem do własnych ustaleń i uzupełnianiem ich o nowe elementy.

Głównym osiągnięciem Darowskiego w zakresie historii filozofii polskiej była dokumentacja dorobku filozoficznego jezuitów pracujących zarówno na terenie dawnej, jak też obecnej Rzeczypospolitej, następnie uporządkowanie tego dorobku i jego charakterystyka w usystematyzowany sposób, według w miarę jednolitego schematu, uwzględniającego główne dyscypliny filozoficzne. Analiza poglądów nie jest pogłębiona. Dość rozbudowane jak na badania dziejów filozofii są biogramy i bibliografie omawianych autorów. Pojawiają się także cenne ustalenia co do okoliczności powstania lub co do zakresu oddziaływania niektórych dzieł. Nie do przecenienia wydają się wykazy druków i rękopisów związanych z nauczaniem w poszczególnych kolegiach jezuickich, niekiedy będących efektem pracy ich wykładowców lub studentów. Niezwykłą dbałość przejawiał o. Darowski w zakresie badań archiwaliów i sporządzania możliwie najpełniejszej bibliografii zarówno dzieł omawianych autorów, niekiedy pozostających jeszcze w rękopisach, jak i literatury przedmiotu. Wydaje się, że w niektórych przypadkach warsztat historyka i archiwisty brał w jego twórczości górę nad warszatem historyka filozofii, którego interesują nade wszystko poglądy danego myśliciela.

Przez kilkadziesiąt lat prowadzenia badań nad filozofią jezuitów z obszaru historycznej Rzeczypospolitej Darowski ustalił oryginalne wzorce pracy i wskazał pola, na których wymagałaby ona kontynuacji lub pogłębienia przez jego następców. Również mnie zachęcał do szerszego zajęcia się filozofami jezuickimi, a wiedząc, że interesuję się konkretnie problematyką dzieła *Logica Martini Smigleccii*, podsuwał pewne wątki związane z tym dziełem, które wymagałyby opracowania. Wydaje się, że obecnie pożyteczne byłoby zarówno kontynuowanie pracy według jego metod, służących odkrywaniu i udostępnianiu szerszemu ogółowi archiwaliów, dawnych rękopisów i starodruków, wraz z prezentacją ich treści, jak i dokonywanie zaawansowanej analizy ich zawartości. W przypadku dzieł drukowanych w wiekach XVI–XVIII do tego rodzaju analizy wystarczy, poza umiejętnością jej przeprowadzania, w zasadzie znajomość filozofii scholastycznej, łaciny i stosowanych skrótów

paleograficznych. W przypadku tzw. książki współczesnej, jak umownie określa się druki zwarte wydawane od 1800 r., ten ostatni element odpada, tym łatwiejsze staje więc zadanie przed historykami filozofii. Coraz częściej trafiają się wówczas prace publikowane w języku polskim, jakkolwiek dzieła pisane po łacinie pojawiały się nawet w II połowie XX w. Praktycznym problemem może okazać się dla niektórych zatem nie tyle zapoznanie się z tekstem źródłowym w warstwie językowej, ile brak bardziej zaawansowanej niż wywiedziona z podręczników historii filozofii znajomości myśli scholastycznej i jej kontynuacji w XIX i XX w., niezbędnej do jego filozoficznej interpretacji.

Bibliografia

- Darowski Roman, „A Filosofia Polaca desde a Segunda Guerra”, *Revista Portuguesa de Filosofia* 14 (1958), fasc. 3-4: 298–305.
- Darowski Roman, *La théorie marxiste de la vérité* (Rome: Sumptibus Facultatis Philosophicae Cracoviensis Societatis Jesu, 1973).
- Darowski Roman, „État actuel des recherches sur l'enseignement de la philosophie dans les collèges des Jésuites de Pologne du XVIe au XVIIIe siècle”, *Archivum Historicum Societatis Jesu* 46 (1977): 388–398.
- Darowski Roman, „Stan obecny i perspektywy badań nad filozofią w szkołach jezuickich w Polsce (XVI–XVIII w)”, *Archiwum Historii Filozofii i Myśli Społecznej* 24 (1978): 237–285.
- Darowski Roman, *Filozofia w szkołach jezuickich w Polsce w XVI wieku* (Kraków: Fakultet Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego, 1994).
- Darowski Roman, *Wojciech Sokołowski SJ (1586–1631) i jego filozofia* (Kraków: Wydział Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego, 1995).
- Darowski Roman, „Moja życiowa przygoda z filozofią jezuitów w Polsce”, *Rocznik Wydziału Filozoficznego Towarzystwa Jezusowego w Krakowie* 6 (1995–1996): 125–130.
- Darowski Roman, „Foreword”, *Forum Philosophicum* 1 (1996): 5–6.
- Darowski Roman, „Z doświadczeń historyka filozofii jezuitów w dawnej Polsce”, *Rocznik Wydziału Filozoficznego Towarzystwa Jezusowego w Krakowie* 7 (1997–1998): 215–223.
- Darowski Roman, *Studia z filozofii jezuitów w Polsce w XVII i XVIII wieku* (Kraków: Wydział Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego, 1998).
- Darowski Roman, *Filozofia jezuitów w Polsce w XX wieku. Próba syntezy. Słownik autorów* (Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum; Wydawnictwo WAM, 2001).
- Darowski Roman, *Ks. Piotr Skarga SJ (1536–1612). Życie i dziedzictwo*, red. Roman Darowski, Stanisław Ziemiański (Kraków: Wydawnictwo WAM; Wydawnictwo Ignatianum, 2012).

- Darowski Roman, *Filozofia jezuitów na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej w XIX wieku. Próba syntezy. Słownik Pisarzy i wykładowców. Antologia tekstów* (Kraków: Akademia Ignatianum; Wydawnictwo WAM, 2013).
- Darowski Roman, *Uwagi na temat historii filozofii w Polsce*, w: *Historia filozofii polskiej. Dokonania – Poszukiwania – Projekty*, red. Anna Dziedzic i in. (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper, 2007), 31–35. Przedruk w: *Fragmenta Philosophica. Wybrane prace Romana Darowskiego SJ wydane z okazji 80-lecia jego urodzin*, red. Wanda Pilch i Jerzy Sadowski (Kraków: Akademia Ignatianum; Wydawnictwo WAM, 2015), 237–243.
- Darowski Roman, *Logika Marcina Śmigleckiego. Wprowadzenie, przegląd zagadnień, antologia tekstów* (Kraków: Akademia Ignatianum; Wydawnictwo WAM, 2016).
- Dec Ignacy, [recenzja] „*Filozofia w szkołach jezuickich w Polsce w XVI wieku*, Roman Darowski, Kraków 1994”, *Wrocławski Przegląd Teologiczny* 3 (1995) 1: 121–123.
- Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*, oprac. Ludwik Grzebień SI et al. (Kraków: Wydział Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego. Instytut Kultury Religijnej; Wydawnictwo WAM, 1996; wyd. 2 – Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna „Ignatianum”; Wydawnictwo WAM, 2004).
- Janeczek Stanisław, [recenzja] „Roman Darowski, *Filozofia w szkołach jezuickich w Polsce w XVI wieku*, Kraków: Fakultet Filozoficzny Towarzystwa Jezusowego 1994, ss. 447”, *Roczniki Filozoficzne* 43 (1995) 1: 256–262.
- Janeczek Stanisław, *Historia kultury filozoficznej wolna od stereotypów*, w: *Fragmenta Philosophica. Wybrane prace Romana Darowskiego SJ wydane z okazji 80-lecia jego urodzin*, red. Wanda Pilch i Jerzy Sadowski (Kraków: Akademia Ignatianum; Wydawnictwo WAM, 2015), 105–119.
- Pawlikowski Tomasz, [recenzja] „*Logika Marcina Śmigleckiego. Wprowadzenie, przegląd zagadnień, antologia tekstów*, opracowali Roman Darowski SJ i Franciszek Bargieł SJ, Akademia Ignatianum w Krakowie, Wydawnictwo WAM, Kraków 2016, stron 316”: *Rocznik Tomistyczny* 6 (2017): 299–302.
- Słownik polskich teologów katolickich*, t. 1–, pod red. Hieronima Eugeniusza Wyczawskiego (Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej, 1981); kontynuowany pod redakcją innych osób, aktualnie ostatni t. 10, pod red. Tomasza Błaszczyka, Waldemara Glińskiego, Józefa Mandziuka (Warszawa: Instytut Papieża Jana Pawła II; Biblioteka Narodowa; Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, 2019).
- Tezy z całej filozofii z Krakowskiego Kolegium Jezuitów (1894)*, oprac. Roman Darowski; przeł. Franciszek Bargieł przy współpr. Romana Darowskiego i Stanisława Ziemiańskiego (Kraków: Wyższa Szkoła Filozoficzno-Pedagogiczna Ignatianum; Wydawnictwo WAM, 2007).